

Tři zdroje a tři součásti marxismu (V. I. Lenin, 1913)

Marxovo učení se v celém civilizovaném světě setkává s nesmiřitelným nepřátelstvím a nenávisť veškeré buržoazní (jak oficiální, tak i liberální) vědy, která spatřuje v marxismu něco jako „škodlivou sektu“. Jiný postoj se ani nedá očekávat, neboť ve společnosti vybudované na třídním boji nemůže žádná „nestranná“ věda o společnosti existovat. *Veškerá* oficiální i liberální věda tak či onak *hájí* námezdní otroctví, kdežto marxismus vypověděl tomuto otroctví nemilosrdnou válku. Očekávat, že ve společnosti námezdního otroctví bude věda nestranná, je stejně bláhové a naivní jako očekávat, že by továrníci zůstali nestranní, kdyby šlo o zvýšení dělnických mezd na úkor kapitalistického zisku.

Ale nejen to. Dějiny filozofie a dějiny vědy o společnosti naprosto jasně ukazují, že v marxismu není nic, co by se podobalo „sektářství“ ve smyslu jakéhosi uzavřeného, strnulého učení, jež vzniklo *stranou* hlavní cesty vývoje světové civilizace. Naopak, Marx byl geniální právě tím, že odpověděl na otázky, které pokrokové myšlení lidstva již položilo. Jeho učení vzniklo jako přímé a bezprostřední *pokračování* učení největších představitelů filozofie, politické ekonomie a socialismu.

Marxovo učení je všemocné, protože je pravdivé. Je úplně a vnitřně logické, dává lidem ucelený světový názor, který není slučitelný s žádnou pověrou, s žádnou reakcí ani s obhajobou buržoazního útlaku. Je zákonitým dědicem toho nejlepšího, co vytvořilo lidstvo v 19. století v podobě německé filozofie, anglické politické ekonomie a francouzského socialismu.

Pojednáme teď stručně o těchto třech zdrojích a zároveň součástech marxismu.

I

Filozofií marxismu je *materialismus*. V celých novodobých dějinách Evropy, a zejména koncem 18 století ve Francii, kde se rozpoutal rozhodující boj proti nejrůznější středověké veteši, proti feudalismu v institucích i v idejích, osvědčil se materialismus jako jediná důsledná filozofie, věrná všem přírodovědeckým teoriím, neslučitelná s pověrami, bigotností apod. Proto se nepřátelé demokracie všemožně snažili „vyvrátit“, podlomit a očernit materialismus a hájili různé formy filozofického idealismu, který vždy tak či onak vyústí ve v obhajobu nebo podporu náboženství.

Marx a Engels se vši rozhodností hájili filozofický materialismus a nejednou vysvětlovali, že jakákoli odchylka od tohoto základu je hluboce mylná. Nejjasněji a nejpodrobněji jsou jejich názory vyloženy v Engelsových dílech Ludwig Feuerbach a Anti-Dühring, která jsou podobně jako Komunistický manifest příručkou každého uvědomělého dělníka.

Marx však nezůstal u materialismu 18. století, nýbrž posunul vývoj filozofie dál. Obohatil ji o nejnovější poznatky klasické německé filozofie, zejména Hegelova systému, který pak vedl k Feuerbachovu materialismu. Hlavním z těchto poznatků je dialektika, tj. nejúplnější, nejhlubší a od jednostrannosti oproštěné učení o vývoji, učení o relativnosti lidského vědění, jež nám podává odraz věčně se vyvíjející hmoty. Nejnovější přírodovědecké objevy — rádiu, elektrony, přeměna prvků — skvěle potvrdily Marxův dialektický materialismus proti všem učení buržoazních filozofů s jejich „novými“ návraty k starému a zpuchřelému idealismu.

Prohlubováním a rozvíjením filozofického materialismu rozšířil Marx jeho poznání přírody o poznání *lidské společnosti*, a tak jej dovedl do konce. K největším úspěchům vědeckého myšlení patřil Marxův *historický materialismus*. Chaos a libovůli, které až do té doby existovaly v názorech na dějiny a na politiku, vystřídala obdivuhodně ucelená a vnitřně logická vědecká teorie, jež ukazuje, jak se z jedné společenské formace vyvíjí v důsledku rozvoje produktivních sil jiná, vyšší formace, například jak z feudalismu vyrůstá kapitalismus.

Stejně jako poznání člověka odráží nezávisle na něm existující přírodu, tj. vyvíjející se hmotu, je *společenské poznání* člověka (tj. různé filozofické, náboženské, politické apod. názory a učení) odrazem *ekonomického řádu* společnosti. Politické instituce jsou nadstavbou nad ekonomickou základnou. Vidíme například, jak různé politické formy současných evropských států slouží k upevnování nadvlády buržoazie nad proletariátem.

Marxova filozofie je ucelený filozofický materialismus, který dal lidstvu a zejména dělnické třídě mocné nástroje poznání.

II

Když Marx zjistil, že ekonomický řád je základnou, nad níž se zdvihá politická nadstavba, věnoval největší pozornost zkoumání tohoto ekonomického řádu. Hlavní Marxovo dílo *Kapitál* je věnováno zkoumání ekonomického řádu současné, tj. kapitalistické společnosti.

Klasická politická ekonomie před Marxem vznikla v Anglii jako v nejvyvinutější kapitalistické zemi. Adam Smith a David Ricardo položili zkoumáním ekonomického řádu základ *pracovní teorie hodnoty*. Marx v jejich díle pokračoval. Správně tuto teorii zdůvodnil a důsledně rozvinul. Dokázal, že hodnota každého zboží je určována množstvím společensky nutné pracovní doby vynaložené na jeho výrobu.

Tam, kde buržoazní ekonomové viděli vztah mezi věcmi (směnu zboží za zboží), odhalil Marx *vztah mezi lidmi*. Směna zboží vyjadřuje spojení mezi jednotlivými výrobci prostřednictvím trhu. *Peníze* znamenají, že se toto spojení stává čím dál těsnějším, neboť nerozlučně spojují veškerý hospodářský život jednotlivých výrobců v jeden celek. *Kapitál* znamená další rozvoj tohoto spojení: zbožím se stává lidská pracovní síla. Námezdní dělník prodává svou pracovní sílu vlastníku půdy, továren a pracovních nástrojů. Jednu část pracovního dne využívá dělník k tomu, aby uhradil náklady na vlastní obživu a obživu své rodiny (mzda), kdežto druhou část dne pracuje dělník zadarmo a tím vytváří pro kapitalistu *nadhodnotu*, zdroj zisku, zdroj bohatství třídy kapitalistů.

Učení o nadhodnotě je úhelným kamenem Marxovy ekonomické teorie.

Kapitál, vytvořený dělníkovou prací, ubíjí dělníka a zároveň přivádí malovýrobce na mizinu a vytváří armádu nezaměstnaných. V průmyslu je vítězství velkovýroby patrné na první pohled, ale týž jev vidíme i v zemědělství: zvětšuje se převaha kapitalistické zemědělské velkovýroby, čím dál víc se používají stroje, rolnické hospodářství se dostává do spárů peněžního kapitálu a zaostalá technika je přivádí k úpadku a na mizinu. V zemědělství se úpadek malovýroby projevuje v jiných formách, ale sám tento úpadek je nespornou skutečností.

Ubíjením malovýroby zvyšuje kapitál produktivitu práce a vytváří monopolní postavení svazů největších kapitalistů. Výroba sama se čím dál víc zespolečenšťuje, statisíce a milióny dělníků jsou spojovány v plánovitý hospodářský organismus, avšak produkt společné práce si přivlastňuje hrstka

kapitalistů. Stupňuje se anarchie ve výrobě, krize, zběsilá honba za trhy a existenční nejistota širokých vrstev obyvatelstva.

Zvyšováním závislosti dělníků na kapitálu vytváří kapitalistický řád mohutnou sílu spojené práce.

Marx prozkoumal vývoj kapitalismu od prvních zárodků zbožního hospodářství, od prosté směny až k jeho nejvyšším formám, k velkovýrobě.

Zkušenosti všech kapitalistických zemí, jak starých, tak i nových, každým rokem názorně přesvědčují stále větší a větší počet dělníků o správnosti tohoto Marxova učení.

Kapitalismus zvítězil na celém světě, ale toto vítězství je jen předstupněm vítězství práce nad kapitálem.

III

Když byl svržen feudalismus a zrodila se „svobodná“ kapitalistická společnost, rázem se ukázalo, že tato svoboda znamená nový systém útlaku a vykořisťování pracujících. Ihned začala vznikat nejrůznější socialistická učení jako odraz tohoto útlaku a protest proti němu. Avšak prvotní socialismus byl *utopický* socialismus. Kritizoval kapitalistickou společnost, odsuzoval ji a zatracoval, snil o jejím odstranění, blouznil o lepším řádu a přesvědčoval boháče o nemorálnosti vykořisťování.

Utopický socialismus však nemohl ukázat skutečné východisko. Nedovedl ani vysvětlit podstatu námezdního otroctví za kapitalismu, ani objevit zákony vývoje kapitalismu, ani najít onu *společenskou sílu*, která je schopna stát se tvůrcem nové společnosti.

Mezitím bouřlivé revoluce, které všude v Evropě a zejména ve Francii provázely pád feudalismu, nevolnictví, stále názorněji ukazovaly, že základem veškerého vývoje a jeho hybnou silou je *boj tříd*.

Ani jedno vítězství politické svobody nad třídou feudálů nebylo vybojováno bez zlomení jejich zoufalého odporu. Ani jedna kapitalistická země nevznikla na více či méně svobodném, demokratickém základě bez boje na život a na smrt mezi různými třídami kapitalistické společnosti.

Marx byl geniální tím, že z toho dokázal dřív než ostatní vyvodit závěr, kterému učí světové dějiny, a důsledně ho prosadit. Tímto závěrem je učení o *třídním boji*.

Lidé vždy byli a vždy budou velmi naivní obětí klamu a sebeklamu v politice, dokud se nenaučí za nejrůznějšími morálními, náboženskými, politickými a sociálními frázemi, prohlášeními a sliby hledat zájmy určitých tříd. Zastánci reformy a různých zlepšení budou vždy klamáni obhájci starého, dokud nepochopí, že se každá stará instituce, i kdyby se zdála sebevíc nesmyslná a prohníla, udržuje silami těch či oněch vládnoucích tříd. Ke zlomení odporu těchto tříd však existuje *jen jeden* prostředek: přímo kolem nás ve společnosti najít, vychovat a zorganizovat pro boj takové síly, které mohou — a vzhledem k svému postavení ve společnosti *musí* — být silou schopnou smést staré a vybudovat nové.

Teprve Marxův filozofický materialismus ukázal proletariátu východisko z duchovního otroctví, v němž až dosud živořily všechny utlačované třídy. Teprve Marxova ekonomická teorie vysvětlila skutečné postavení proletariátu v celém kapitalistickém řádu.

V celém světě, od Ameriky až po Japonsko a od Švédska až po jižní Afriku, vyrůstají další a další samostatné organizace proletariátu. Proletariát se v třídním boji vzdělává a vychovává, zbavuje se předsudků buržoazní společnosti, stále těsněji se stmeluje a učí se měřit velikost svých úspěchů, zoceluje své síly a nezadržitelně roste.

Prosvěščenije, č. 3

březen 1913

Podepsán V. I.

Poznámky:

Článek *Tři zdroje a tři součásti marxismu* napsal Lenin k třicátému výročí úmrtí Karla Marxe. Byl uveřejněn roku 1913 v 3. čísle časopisu *Prosvěščenije*.

Prosvěščenije — legální společenskopolitický a literární měsíčník, teoretický orgán bolševiků; vycházel v Petrohradě od prosince 1911 do června 1914. Byl založen z Leninova podnětu namísto zastaveného bolševického časopisu *Mysl*. Přispívali do něj V. V. Vorovskij, A. I. Uljanovová-Jelizarovová, N. K. Krupská, V. M. Molotov, M. S. Olminskij, J. V. Stalin a M. A. Saveljev. Literární rubriku řídil A. M. Gorkij. Náklad časopisu dosahoval až pěti tisíc výtisků.

Práci tohoto měsíčníku řídil Lenin (z Paříže, později z Krakova a Poronina); redigoval články, dával pokyny redakci a udržoval pravidelnou korespondenci s jejími členy. V časopise byly uveřejněny Leninovy práce *Tři zdroje a tři součásti marxismu*, *Kritické poznámky k národnostní otázce*, *O právu národů na sebeurčení* a další práce a stati.

Časopis odhaloval oportunisty, likvidátory, otzovisty a trockisty, jakož i buržoazní nacionalisty, objasňoval boj dělnické třídy v období nového revolučního rozmachu, propagoval bolševická hesla k volbám do IV. státní dumy, přinášel přehled událostí v mezinárodním dělnickém hnutí. Sehrál důležitou úlohu v boji proti revizionismu a centrismu ve stranách II. internacionály a významně přispěl k marxistické internacionalistické výchově uvědomělých dělníků v Rusku.

Bezprostředně před vypuknutím první světové války carská vláda časopis zastavila. Na podzim 1917 bylo jeho vydávání obnoveno, ale vyšlo pouze jedno dvojčíslo s Leninovými články „Udrží bolševici státní“ moc? a „K revizi programu strany“ (viz *Spisy* 26, Praha 1956, s. 72—125, 139—169).

(Text je převzatý z české sekce Marxistického Internetového archivu a je poupraven. Originál: <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1913/031913o.html>)